

ke umjetničke vrijednosti i koji je prvi, smjerno i blago, izašao iz »katoličkog ilirizma«. Književni profil Ivana Goluba prikazuje i dr. Tonko Maroević u članku *Sabrana blizina. Pjesništvo Ivana Goluba*. Životu i trajanju kajkavske riječi Ivan Golub je dao svoj originalni, antologijski i nezaobilazni prilog, ističe dr. Joža Skok u članku *Kajkavski solilokvij Ivana Goluba*. S. Terezija Zemljčić, slušajući predavanja Biblijske antropologije koja je prof. Golub predavao na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, napravila je izbor njegovih tekstova u kojima se može vidjeti značenje ljudskog tijela. Na temelju tih tekstova autorica prikazuje neka svoja razmišljanja u članku *Značenje ljudskoga tijela u izabranim tekstovima Ivana Goluba*. Marina Lipovac Gatti u članku *Conversazioni con la storia di Ivan Golub. Conversazioni di Kalinova. Cronache dei Mendicanti di Kalinovac* predstavlja pjesničko djelo Ivana Goluba, osobito prema Kalnovečkim razgovorima. Sve je izraženo u kajkavskom dijalektu koji pjesničkom govoru daje poseban ton. Slijedi prijevod dijelova povijesti kalinovačkih siromaha i ciklusa Kalnovečkih razgovora u talijanskom jeziku, što ga je autorica priredila. Feljtonistički prilog biografiji Ivana Goluba dao je dr. Ivo Zalar u članku *Od »zvezdarke« do zvijezda*. O uspomenama na rodni kraj koji je zajednički Golubu, Lackoviću i mnogim drugim velikanima hrvatskog naroda govori Ivan Lacković Croata u svom prilogu *Pozdravljanja*. Josip Berka, profesor ruskog jezika, darovao je Ivanu Golubu kao prilog za njegov zbornik prijevod pjesme Aleksej Vasiljević Koljcov: *Ratareva pjesma*.

Dr. Ivan Supićić u članku *Musique, spiritualité et rituels chrétiens. un aspect* govori o produhovljenosti glazbe kao njezinoj najvišoj vrsnoći koja može dovesti slušatelja do samoga praga kontemplacije

transcendentnog. Dr. Attila Faj napisao je članak *Fonti d'ispirazione della icona del Santuario di Montallegro*, a Marija s. Agnezija Pantelić *Levakovičevići i Križaničevići panegirici*. Na kraju šeste tematske cjeline posvećene umjetnosti i poeziji Zbornik donosi *Tre composizioni* od Mate Leščana.

Zadnja tematska cjelina pod naslovom *Vitae memoria* prikazuje *Kratku autobiografiju svetojeronimskog vratara Šime Kovačića*. Ona je doprinos dr. Slavka Kovačić koji izbor svoje teme opravdava s dva razloga. Prvo, jer pretpostavlja da će to biti milo svečaru prof. Golubu koji u svome opusu s jednakim poštovanjem pristupa proučavanju i »malih« i »velikih« ljudi. Drugo, što Zbornik priređuje Zavod sv. Jeronima, u kojem je Šime od samog utemeljenja, 1. kolovoza 1901. obavljao službu vratara, do svoje smrti 1917. godine.

Nela Veronika Gašpar

VJEKOSLAV BAJSIĆ, *Život i problemi crkvene zajednice (članci, rasprave, materijali)*, (ur. Stjepan Kušar), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., 675 str.

Dr. Stjepan Kušar urednik je svezaka izabranih Bajsićevih spisa. Prvi svezak *Granična pitanja religije i znanosti* objavljen je 1998., a samo godinu poslije objavljen je i drugi svezak *Filozofija i teologija u vremenu*. U ovom trećem svesku urednik je sabrao sve one Bajsićeve članke, rasprave i materijale koji se tiču života crkvene zajednice kako *ad intra* tako i *ad extra*, tj. u odnosu njezinih članova i skupina međusobno i u odnosu prema društvu, kulturi, politici i svijetu uopće.

Dr. Kušar ističe da bi središnje mjesto svakako trebalo pripasti temi dijaloga kršćanâ i marksistâ. Međutim, pokazalo se da je tematski, ali i zbog opsega trećeg sveska, bolje čitavu problematiku dijaloga, te uz to polemike i ostale tekstove kao i dio materijala iz ostavštine, objaviti u zasebnom četvrtom svesku izabranih spisa. Stoga je u središtu interesa ovog trećeg sveska život kršćanske zajednice i njezini problemi.

Kao Diogen koji sa svijećom traži čovjeka, ili kao Sokrat koji »poput primaljke« pomaže svom sugovorniku da porodi pravu misao, i Bajsic u svojim razmišljanjima zapravo razgovara sa svojim slušateljima i čitateljima. Govorio je i pisao tako da oni upravo uče gledati stvarnost slijedeći njegove misli. »Njegov pogled i analize u pravilu kreću odozdo, iz 'žablje' perspektive naše ljudskosti kojoj je njezin neukidivi, a tako rado zanemarivi dio upravo onaj animalni sloj naše ljudskosti preko kojega smo, biologijski i u perspektivi ponašanja, povezani s ostalim zemaljskim živim bićima« (str. 5).

Svaku temu on je obradio na svoj veoma prepoznatljiv način, tj. fenomenološkom metodom pomoću koje uči čitatelja gledati i razumjeti stvarnost kojom je zaokupljen, u njezinoj konkretnosti, šarolikosti, bogatstvu, napetostima, konfliktima i protuslovljima. Urednik sveska i pisac predgovora mišljenja je »da je tu i takvu 'školu gledanja' Bajsic izvježbao baveći se fenomenologijom u prvom redu bl. Edit Stein, kojoj je posvetio svoj doktorski rad, a iza koje stoji rana i razgranata fenomenologija Ed. Husserla« (str. 6).

Bajsic je bio majstor otvaranja pogleda i perspektive. Taj pogled uvijek je bio i ostao otvoren za pogled iz vjere i njezine objave. »Ono vjerničko i teologiji blisko očitivalo se kod njega uvijek u slobodnoj perspektivi transcendencije, koju je on dr-

žao otvorenom i znao joj dati konkretnu kršćansku uobličenu povezujući je s likom i ponašanjem 'Gospodina Isusa' i njegova evanđelja. Upravo se na tim mjestima najjače pokazivao kršćanski izazov ljudskoj grupnoj i individualnoj animalnosti, koja je doduše načelno nadidena duhom i otvorena za ono ponad sebe, ali još nipošto nije dokraja prožeta Duhom koji je vodio Isusa Krista, tako da bi ljudsko ponašanje kršćanâ općenito bilo jedan od uvjerljivih oblika života i izvrstan način kako evanđelje govori kroz vrijeme. Upravo je ovo bilo Bajsicu trajno na srcu i umu: da evanđelje govori kroz vrijeme, povijest i društvo po onima čiju je ljudskost u svim njezinim slojevima proželo i preobrazilo. Pritom je on gotovo redovito imao pred očima ne apstraktnog čovjeka kao takvog, nego pojedinca u grupi i ljudsku grupu« (str. 5).

Dr. Stjepan Kušar u predgovoru sveska ističe da je sam autor rijetko zalazio u područje strogih domatsko-teoloških razmišljanja premda se u njegovim radovima osjeća da mu to sigurno nije bilo nepoznato. Zapravo, njegova već spomenuta perspektiva za evanđelje i lik Isusa Krista jest teološka, jer se rađa iz proživljene vjere i razmišljanja nad iskustvom vjere, ali je u sve to utkana i njegova široka filozofska kultura i metodičnost. Po svemu tome, zaključuje dr. Kušar, »on se pokazuje kao 'mislilac na granici' filozofije, teologije i znanosti, ili mislilac na 'rubovima Crkve i civilizacije'« (str. 6).

Na upravo spomenutoj liniji evanđelja i Isusova postupanja Bajsic gleda također Crkvu kao zajednicu onih ljudi koji u povijesti i sadašnjosti idu putem kojim je hodao »Gospodin Isus«. Bajsic uočava vrlo trijezno i bez apologetskih opterećenosti sve što je s time još pomiješano. Njegov kritički i samokritički pogled jest

neumoljivo iskren jer samo »istina oslobađa« za novi život i postupanje; samo se iz nje rađa autentičnost i uvjerljivost kršćana. Bajsić ističe da nije teško »postulirati ili zamisliti zajednicu koja bi govorila teološkim govorom o svojim stvarnim problemima, ali tomu nasuprot stoji činjenica da [...] govorimo teološkim jezikom samo u navodnicima, tj. govori se o teološkim problemima, ali se ne govori govorom vjere o našim problemima« (str. 356).

Novonastali problemi, koji tište kršćansku zajednicu, ne mogu se riješiti upotrebom pravila koja ih ne predviđaju. Stoga Bajsić poziva da oni koji se smatraju kršćanima pokušaju ostvariti još neostvarene modele ponašanja i međuljudskih odnosa. U tom smislu evanđelje ne samo da nije potrošeno, ono još nije ni pravo započelo bivati realizirano na razini skupinâ i društva. To dakako ponajprije vrijedi za crkvene zajednice i Crkvu u cjelini. Za sve one koji žele doprinijeti življenju Evanđelja u konkretnom životu, objavljeni tekstovi Bajsića bit će veoma poticajni i plodni. Štoviše, trebali bi biti čitani i raspravljani u skupinama zainteresiranih čitatelja koji, kad su u pitanju grupna ponašanja i odnosi ljudskih grupa, žele slijediti logiku evanđelja; u tom bi slučaju mogli potaknuti ne samo Bajsiću svojstvenu dinamiku razmišljanja nego i odgovarajućeg postupanja.

Urednik sveska napominje da Bajsić nije patio od znanstvene akribije te stoga samo usput i nepotpuno navodi autore čijim se djelima poslužio u pripremanju svojih tekstova. U pripremi sveska sâm je urednik potražio potpune bibliografske navode i tako barem donekle upotpunio razinu dokumentacije koja je u takvim slučajevima svakako poželjna.

Jedan dio objavljenih radova bio je najprije objavljen na stranom jeziku. Svi su ti radovi prevedeni na hrvatski, ali radi pot-

punosti dokumentacije objavljeni su i originalni na stranom jeziku i to odmah nakon hrvatskih prijevoda. Time je urednik htio dokumentirati prisutnost Bajsićeve misli također izvan granica naše Crkve i domovine.

U ovom trećem svesku Bajsićevih spisa objavljena su i tri predavanja koja je Bajsić održao u Zagrebu, a koja nije uspio redigirati za objavljivanje (usp. str. 145s, 421s, 493s). Autor je u ostavštini sam našao prijepise tih predavanja »skinutih« s magnetofonske vrpce te redigirao tekst služeći se gotovo isključivo Bajsićevim rječnikom.

Materijali iz ostavštine dali bi se bez sumnje svrstati kronološkim redom, tj. kako su nastajali i bili objavljivani. Onaj tko želi kronološki pratiti autorovu misao može posegnuti za bibliografijom njegovih radova koju je urednik sveska objavio na koncu prvog sveska njegovih izabranih spisa (*Granična pitanja religije i znanosti*, Zagreb, 1998., str. 361s.). Sam urednik sveska odlučio se da radove i radne tekstove složi u četiri dijela htijući time pomoći čitateljima da lakše uoče Bajsićeve misli i prate njegova izlaganja. Članci, rasprave i materijali složeni su u četiri dijela, premda valja reći da se svi oni tematski ne samo dodiruju nego dijelom i preklapaju. To je uvjetovano izabranom tematikom kojom se autor bavi kao i originalnošću njegova temeljna nadahnuća i pristupa.

U *prvom dijelu* (str. 11–264) riječ je o Crkvi kao zajednici vjernika na bespućima između prirodne i kršćanske zajednice a obuhvaća sljedeće spise: Gnijezdo i prašuma; Mehanizmi grupnog ponašanja – granice čovjekovih mogućnosti; Problemi religijskih okupljanja i budućnost čovječanstva; Koliko institucionalizacija religije guši individualnost?; Mladi i religi-

ja; Varijacije na temu komunikacije; Prirodna i kršćanska zajednica; Crkva i grupni čovjek; Kršćanin na bespuću zajedništva; Crkva – Božja obitelj?; Osobni grijeh i grijeh grupe; Savjest u napetosti između pojedinca i društva; Kršćanska zajednica – bez grupnog egoizma; Poteškoće Crkve u ostvarenju crkvenosti; Krštenje kao enkulturacija; Nije dovoljno biti kršten; Vjerom se osoba harmonično uklapa u društvo i u povijest; Jež na autoputu ili tradicija kao problem; Empirijsko promatranje i proučavanje stvorene stvarnosti u odnosu prema shvatljivosti i prihvatljivosti evangelizacije; Evangelizacija u istini; Evadeoska utemeljenost kritičko-proročke zadaće Crkve; Psihosociologija kršćanskog ponašanja.

Sve ove teme prvog dijela trećeg sveska urednik je nastojao istaknuti samim naslovom *Crkva na bespućima između prirodne i kršćanske zajednice*. Bajsić upozorava na kritičko-proročku ulogu Crkve i njezinu evadeosku utemeljenost u svakom povijesnom trenutku. Crkva kao zajednica vjernika ima svoj temelj u Božjem sinovstvu, tj. u Kristovom zahtjevu pojedinačnog obraćenja i poziva iz čega se gradi nova zajednica u Kristu, gdje više ne bi smjela odlučivati uloga, nego odnos prema Bogu u istini. Crkva će biti toliko proročka koliko je evadeoskoga u sebi ostvarila.

Drugi dio trećeg sveska (str. 265–512) nastoji gledati u istome smjeru kao i prvi, ali iz perspektive vjernika kao pojedinca. Urednik to ističe samim naslovom drugog dijela *Vjernik u Crkvi i društvu* a obuhvaća sljedeće Bajsićeve spise: Metanoja kršćanskog djelovanja; Vjera, nada i ljubav – nadahnuće i kriterij kršćaninova djelovanja; Ljudi pretvoreni u razlomke i autentičnost kršćana u ovo vrijeme; Kršćanstvo kao humanizam; Pitanje o Bogu; Zadaća humanizma; Čovjek kao objekt tehnološkog mišljenja; Kriza današnje kulture i potraga za

transcendencijom; Religiozno doživljavanje; Objaviteljska nužnost; Funkcionalnost teološkog jezika i zahtjevi kateheze; Čovjekove temeljne težnje i evanđelje; Uz psihologiju čežnje za srećom; Egzistencijalno-psihološki vid smrti; Pitanje o smrti; Psihologija molitve; Izvanliturgijska molitva; Osjećaj za čudo i čudesno kao sastavni dio štovanja svetaca; Pojavnost spasenja; Ispovijed je za slobodna čovjeka; Žena kao čovjek; Religija nije izmislila ženu niti obitelj; Obitelj kao zajednica osoba; Znači li brak odnosno obiteljski život lutriju?; Brak u današnjem urbaniziranom i tehničariziranom društvu.

Ljudsko društvo sastoji se od uloga. Uvijek je zato prisutna opasnost, kao i u Kristovo doba, da interesi grupâ i skupinâ toliko naglase važnost uloga da se čovjek pojedinac sa svojim problemima nađe izvan sustava sâm, osamljen i izgubljen. Bajsić upozorava da je Crkva »Kristova i zato društvo jednog posve novog reda, tj. takvo društvo koje se ne bi smjelo zaustaviti na ulogama koje doista ne spašavaju nego osamljuju prepuštajući čovjeka vlastitom jadu, nego neprestano iznova dovesti ljude u čitavoj njihovoj istini pred milosrdnog Boga i otvarati im oči za međusobno milosrđe« (str. 454). Bitno je uvidjeti da spasenje ima svoje vidljivo, proživljeno značenje koje se očituje kao spasenje i oslobođenje i u nutarnjim doživljenim dimenzijama čovjeka i u novim odnosima i gledanju na druge ljude, tako da izraz »novi čovjek« za kršćanina nije samo titula nego događaj i na naravnoj razini. Pomoću tako spašena kršćanina i preko njega spasenje se nudi i očituje drugima u njegovu pristupu, zanimanju i pomoći kao što se očitivalo u Kristovim djelima kad se o njemu moglo reći da je svima činio dobro. U toj perspektivi Baj-

sić tematizira mjesto, službu i lik zaređenih službenika u Crkvi.

Treći dio (str. 513–583) pod naslovom *Zaređeni službenici u Crkvi* obuhvaća sljedeće spise: Teološka situacija i razina teološke izgradnje svećenika kod nas; Ministerijalno svećeništvo: geneza krize i znakovi obnove; Značaj i dimenzije današnje svećeničke krize u Crkvi; Odgoj za poslušnost; Kako odgojiti sjemeništare i bogoslove za život u svijetu; Odgoj svećeničkih kandidata za pastoralno djelovanje; Kvaliteta redovničkog života i naviještanja danas.

Govoreći o budućnosti svećenstva Bajsić ističe da se ona ne može osigurati bez brige za cijelu Crkvu, a to znači da je bezuvjetno potrebno da se više misli na budućnost. A budućnost je danas većinom vrlo različita od prošlosti. Stoga tek shvaćanjem dijalektike događanja moći će se postaviti neki racionalni program s nadom u uspjeh. Budućnost Crkve je u suradnji s aktivnim laicima. Nemoguće je preoblikovati svećenika bez zajednice i zajednicu bez svećenika. Stoga Bajsić poziva na preispitivanje što to konkretno znači služba i služenje, te bolje shvaćanje principa *caritasa* i njegovu ulogu u jedinstvu Crkve koje je sve teže držati na osnovi nekog sistema pojmova.

Četvrti dio (str. 685–656) donosi neke povijesne i suvremene dijagnoze, a obuhvaća sljedeće Bajsićeve spise: Fragmenti o križarskim vojnama kronologija; Crkva u XIX. i XX. stoljeću pred problemom sekularizacije i pitanje laikata u Crkvi; Crkva u Hrvatskoj u doba komunizma; Katolička teologija u Hrvatskoj; Hrvatski katolici pred Europom.

S ovim četvrtim dijelom trećega sveška Bajsićevih spisa lijepo se daje povezati drugi dio drugoga sveska koji donosi pokušaje filozofsko-teološke kritike suvremeno-

sti. Time je zaokruženo široko polje fenomenâ i problemâ koji su još uvijek aktualni, a aktualne su i Bajsićeve misli, reakcije, analize i procjene kao i naputci koje on daje napose za tragatelje za pravim vrijednostima ljudskoga.

Nela Veronika Gašpar

MATO ZOVKIĆ, *Međureligijski dijalog iz katoličke perspektive u Bosni i Hercegovini*, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo, 1998., 304 str.

Knjiga »Međureligijski dijalog iz katoličke perspektive u Bosni i Hercegovini« dr. Mate Zovkića izašla je 1998. godine u nakladi Vrhbosanske katoličke teologije. Autor je profesor biblijske teologije na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji u Sarajevu te sudjeluje na mnogim međureligijskim susretima. Objavio je više članaka o problematici međureligijskog dijaloga kojom se intenzivnije bavi od 1991. godine. I ova je knjiga sinteza njegove misli. Radi se uglavnom o već objavljenim člancima ili skupljenim predavanjima na raznim skupovima i tribinama. Sam autor u Predgovoru knjige ističe da je riječ o primjeni ekleziologije Drugog vaticanskog sabora o kojoj je on, pod vodstvom dr. Tomislava Janka Šagi-Bunića, pisao disertaciju na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu. U tom razdoblju nastala su dva članka koji su prvo i drugo poglavlje ove knjige. Ostali objavljeni radovi nastajali su od 1993. do 1998. god.

Tko god po prvi put čita knjigu, pogotovo njezin prvi dio koji bi trebao biti i najvažniji, suočiti će se s mnoštvom pitanja tako da može doći u nedoumicu kako se Crkva i njezina teologija međureligijskog dijaloga zapravo nalaze još u svojim